

Oponentský posudek

Eva Chodějovská, *Obraz Prahy v raném novověku. Ikonografie jednoho evropského města.*

Disertační práce, Ústav historických věd Fakulty filozofické Univerzity Pardubice, 2014, 311 stran + 98 stran obrazových příloh

Historická geografie, resp. historická kartografie a historická ikonografie nepatří mezi nejčastější témata doktorských prací, a už jen z tohoto hlediska tak lze disertaci Evy Chodějovské přivítat; již v úvodu je ale možno konstatovat, že důvodů k tomu se najde mnohem více.

Svou práci rozdělila E. Chodějovská do šesti kapitol, které se zaměřují na různé aspekty související se zpracovávaným tématem. První, úvodní kapitola je nazvaná „Město a jeho vizuální reprezentace“ (s. 12–19) a autorka se v ní kromě vymezení tématu věnuje především vysvětlení základních pojmů (zejména *mapa, plán, veduta*) a jejich členění (podle materiálu, techniky a kontextu dochování; zde bych měla dotaz, zda nelze doplnit ještě další reliéfy, např. kovové?), kromě toho nezapomíná ani na vymezení prostorové a časové a představení struktury práce; jako hlavní cíl si stanovila zodpovězení otázky, jakou vizuální informaci měla raně novověká zahraniční i domácí veřejnost o Praze k dispozici. Druhá, již dosti rozsáhlejší kapitola pak podává přehled bádání v oboru urbánních dějin (s. 20–74), přičemž se zaměřuje na několik tematických okruhů – na zkoumání vedut a vyobrazení měst obecně, na ikonografii a portréty měst, včetně ediční činnosti soustřeďující se na faksimile a reprinty topografických knih, atlasů a vedutových alb, ale především na studium urbánních dějin v evropském kontextu, zvláště v sousedním Rakousku a Německu, ale i v Itálii (významné z hlediska zkoumání obrazu města), opomenuta není ani Velká Británie. Stranou přitom nezůstala ani souvislost s dějinami umění či dalšími odvětvími. Autorka v těchto pasážích nejen podala vyčerpávající bibliografický přehled, ale také prokázala zřejmý přehled a bezpečnou orientaci v poměrně složitém a v nedávné době dosti dynamicky se rozvíjejícím bádání, v existujících badatelských centrech či edičních podnicích apod. (V některých případech je při informování o nich používán minulý čas, není ovšem zřejmé, zda již došlo k zániku, příp. jaké byly jeho důvody – i když to pro zahraniční prostředí zřejmě nelze vždy jednoduše zjistit a určit.) Drobnou připomínku bych měla snad jen k tomu, že v knize H. Kellera *Das alte Europa. Die hohe Kunst der Stadtvedute* (Stuttgart 1983) „středo- a východoevropská města nemají uvedeny žádné zdroje“ (s. 37) nebo že v časopise *Speculum orbis* (vycházejícím v letech 1985–1993) „zprávy o dění v Československu či o pracích českých autorů nejsou nijak významné ani početné“ (s. 39): obávám se, že v té době informovanost o dění „ve východním bloku“ ani dostupnost informací z něho nemusely být zcela dostatečné. – Poněkud jednodušší ve srovnání se zahraničím bylo sestavit přehled bádání o městě v novodobé české historiografii (s. 53–55), nebo o historické ikonografii, v tomto případě především věnované studiu, evidenci a zpřístupňování vedut (s. 56–58), zatímco výzkum historické kartografie (s. 59–68), a to včetně zkoumání starých map moderními metodami, probíhajícího na speciálních kartografických, inforatických nebo i matematických pracovištích, či jejich zpřístupňování, již vykazují početnější výsledky. Vzhledem k zaměření práce autorka

připojila ještě informace o studiu dějin Prahy v poslední době, historické kartografii Prahy a výzkumu pražských vedut (s. 68–74).

U Prahy zůstává i třetí kapitola, která se již obrací od obecných otázek ke konkrétnějším a přibližuje dějiny snah o sestavení soupisů pražských plánů a vedut (s. 75–110), přičemž je nazvána dosti příznačně s využitím citátu Jana Hofmana z roku 1944 „Poznatky o pohledech na Prahu postupují pomalu“. Text je uvozen chronologickým přehledem různých snah tohoto druhu již od konce 18. století, i když se většinou datují až od devadesátých let 19. století, a seznamuje především s osobnostmi, snahami a výsledky Václava Vojtíška, Zdeňka Wirtha, Josefa Palduse, Antonína Podlahy, Karla Kuchaře, Františka Roubíka, ale i Jana Hofmana, Gustava Hofmanna či Václava Hlavsy; i v tomto případě prokazuje autorka detailní znalost příslušných děl, ale i dobových souvislostí, a připojuje jejich kritické zhodnocení. (K osobnosti Z. Wirtha si dovoluji pro úplnost připomenout na dvě diplomové práce, obhájené v nedávné době na FF JU a zabývající se Wirthovým vztahem s třeboňským archivářem Antonínem Markusem či s plzeňským muzejníkem Ladislavem Lábkem, i když jejich důležitost pro dané téma není prvořadá. K osobnosti A. Podlahy se případně nabízí ještě jeho nekrolog z pera K. Chytila, vydaný v rámci ČAVU, případně archivní fond a zvláště korespondence nacházející se v Archivu Národního muzea.)

„Nejtechničtější“ část disertace představuje čtvrtá kapitola, která nese název „Spatial humanities“ a zaměřuje se na seznámení s metodami pro soupis, analýzu a prezentaci „portrétů“ Prahy (s. 111–132). Autorka přitom upozorňuje, že cílem její práce není „vytvořit soupis map a plánů Prahy“ (s. 111), ale „navrhnout řešení, jak takového soupisu postupně docílit“ (s. 112), a vysvětluje současně i požadavky na něj kladené: „systém musí být otevřený, neukončený, musí umožnit zapsání nových poznatků a nesmí být samoučelný“, měl by „umožnit minimálně vyhledávání, prezentaci a analýzu“, nezbytné je také vztažení údajů o mapě či plánu, resp. vedutě, k místu; tomu odpovídá software pracující s prostorovými daty (vše s. 112). V souvislosti s tím je nejprve představeno uložení sledovaných dokumentů, tedy mapové a grafické sbírky v ČR, a poté jsou tyto pasáže z oblasti archivnictví a knihovnictví doplněny stručným výkladem o digitalizaci starých map, v němž jsou analyzovány i možnosti používaných digitálních technologií. V rámci tzv. *digital humanities*, rozvíjejících se právě v důsledku jejich využívání, pak představuje významný přístup tzv. *geografický informační systém* (GIS), který je i základní metodou v rámci specializovaného úseku *spatial humanities*. Ovšem zatímco GIS je v práci vysvětlen poměrně důkladně a zejména srozumitelně (a navíc není – vedle GPS, geografického polohovacího systému – pojmem zcela neznámým) a jsou osvětleny i dějiny jeho používání, jak za hranicemi, tak především u nás, termín *spatial humanities* autorka bohužel příliš detailně nepřibližuje. Zato ale detailně představuje portál Historického ústavu AV ČR, v. v. i. (<http://towns.hiu.cas.cz>), jeho stav, možnosti i limity, a nastiňuje i vize jeho dalšího rozvoje (s. 124–132). Jedná se přitom o důležité otázky, jimž v historiografii obvykle nebývá věnována příliš velká pozornost. Za cenné považuji např. vysvětlení pojmů „mapový portál“ a „mapový server“.

Pátá, více než stostránková kapitola se pak soustřeďuje na vlastní ikonografii, podává detailní nástin vývoje „portrétu“ Prahy a seznamuje s proměnami jejích nejrůznějších vizuálních prezentací od konce 15. až do počátku 19. století (s. 133–249), přičemž je výklad rozdělen do tří časových etap. Do prvního období, sahajícího do roku 1620 (s. 135–164), jsou zařazeny veduty jako knižní ilustrace a různá dobová publicistika a grafické jednolisty,

autorka sleduje také obraz Prahy v zahraničních kosmografiích a prvních atlasech, ale i v dalších pramenech, převážně v nedávno objeveném kresleném cestovním itineráři falcko-neuburského falckrabího Ottheinricha, který v letech 1536–1537 vykonal cestu z jihoněmeckého Neuburgu přes Čechy do Vratislavi, nebo na nástěnné malbě nacházející se na prvním nádvoří Palazzo Vecchio ve Florencii (vzniklé při příležitosti svatby Francesca di Medici s Johannou Rakouskou roku 1565) či na olejomalbě umístěné v klášteře Descalzas Reales v Madridu, která znázorňuje Prahu v souvislosti s odchodem císařovny Marie (1528–1603), matky Rudolfa II., v roce 1581 do rodného Španělska. Text je doplněn tabulkami, které mj. přinášejí srovnání českých měst zachycených J. Willenbergem a v dílech vydaných M. Merianem nebo přehled různých vydání Münsterovy *Kosmografie* či díla *Civitates orbis terrarum* (s. 160–164). Druhé období sahá od roku 1620 do počátku dvacátých let 18. století, tj. do vydání Müllerovy mapy (s. 165–202), a zachycuje vyobrazení Prahy v různých rukopisech, grafických vyobrazeních i v malbě, nejprve zejména v souvislosti s bitvou na Bílé hoře, poté se soustřeďuje především na zpracování Václava Hollara či Karla Škréty a díla Matthäuse Meriana, přičemž zvláště tato ztvárnění založila samostatně se rozvíjející linie vizuálních reprezentací Prahy v následující době. Kromě vedut a grafiky druhé poloviny 17. století nejsou opomenuty ani mapy a plány a knihy měst z téhož období a zaslouženou pozornost věnuje autorka dílu Mauritia Vogta. I tentokrát je text doplněn přehlednými tabulkami (s. 197–202). Poslední období (s. 203–249) pojednává nejprve především o mapě Johanna Christoha Müllera, kterou E. Chodějovská považuje za významný mezník hned ze tří důvodů, které následně detailně vysvětluje: kromě okolností vzniku, poslání a využití mapy považuje za důležitý jednak plán Prahy umístěný v parergonu tzv. císařského exempláře mapy, jednak vedutu Prahy provedenou podle návrhu Václava Vavřince Reinera v parergonu tištěné podoby mapy. Dále pak sleduje vyobrazení Prahy na různých mapách, které byly od Müllerovy mapy odvozeny, následně se zaměřuje zejména na osobnost a dílo kartografa Jana Josefa Dietzlera, různé další mapy, především I. i II. vojenské mapování, ale i mapy Čech a plány Prahy vzniklé po polovině 18. století ve Vídni, a zakončuje informacemi o „moderních“ plánech Prahy již z první poloviny 19. století (zvláště Jüttnerově plánu Prahy z roku 1820, který se stal i podkladem pro známý model Antonína Langweila). Oceněnihodný je v tomto případě samotný důkladný přehled o mapách, u tištěných i o jejich různých vydáních, která není vždy snadné rozlišit a určit jejich počty. Autorka se musela vypořádat nejen s velkým množstvím různorodého materiálu a nesnadnou orientací v něm, ale i nezřídka komplikovaným dochováním (neúplné výtisky, jednolisty), snadné nebylo ani rozeznání geneze jednotlivých map či zobrazení a uplatněných vlivů či autorství. Výklad současně podává cenný přehled vývoje mapového zobrazení, hledání jeho možností a způsobů.

Shrnutí celé práce, její závěr, ale i vyvrcholení představuje šestá kapitola, která rekapituluje pohledy na Prahu, snaží se vysledovat důvody jejich proměny od šikmých pohledů k půdorysným plánům a objasnit vznik „ikonického pohledu“ na Prahu (s. 250–295). Autorka se zde pokusila, myslím úspěšně, vysledovat genezi, resp. „genealogii“ nejdůležitějších zobrazení, tj. jejich vzájemného napodobování či inspirace, na základě dochovaných vyobrazení také vymezila stanoviště, odkud byly pohledy na Prahu pořizovány. Zvláštní význam pro zachycení města a vytvoření si představy o něm měla alba pořizená při příležitosti korunovací (resp. korunovačních jízd) Marie Terezie v roce 1743 a Leopolda II. v roce 1791, která představila několik shodných míst a která E. Chodějovská podrobila i detailnímu popisu (včetně tras) a srovnání, následně připojila ještě další alba z let 1739–1810. Hlavní záběr se ovšem soustředil na vyobrazení pohledu s Karlovým mostem

na Hradčany s dominantou Pražského hradu (dvou pražských „ikon“), kde autorka uvedla korekci názoru, že jeho prvním autorem byl Jan Josef Dietzler, a přinesla cenné starší doklady, zejména na univerzitních tezích z roku 1688 a 1699 (s. 282–286). Za třetí „ikonický“ pohled označuje autorka kolmý pohled na město z výšky, s typickým vltavským meandrem, který poprvé zakreslil M. Vogt, a rovněž sledovala jeho genezi, a to v souvislosti s vývojem mapového zobrazení a mapových znaků. Hledisko uplatnění šikmého či kolmého pohledu nebo jejich kombinace pak využila k upřesnění definice mapy, plánu či veduty. Vznik dnes nejtypičtějšího „portrétu“ Prahy pak je pro ni důsledkem toho, že se pozornost autorů vedut obracela od poloviny 18. století od panoramatických pohledů, schopných zachytit celé město, k „interiéru města“, tj. jednotlivým budovám, ale i ulicím a veřejným prostranstvím, přičemž pohled na Pražský hrad od Karlova mostu získal i symbolický význam.

Text práce je kromě velmi důkladného poznámkového aparátu doplněn cennými tabulkami, a především velmi bohatými a v tomto případě nikoli samoučelnými, ale zcela nezbytnými obrazovými přílohami zařazenými do druhého svazku práce (bohužel bez připojení jejich seznamu, což by usnadnilo jejich vyhledávání). I pro jejich získání, a tím spíše pro zpracování disertace, bylo přitom nutno využít velké množství zdrojů, nacházejících se v různých institucích (mapová sbírka HÚ AV ČR, Mapová sbírka UK, Strahovská knihovna, ÚDU AV ČR, sbírka grafiky AMP, Ústřední archiv zeměměřictví a katastru, Národní archiv, NK ČR, ÖNB Wien, aj.). O to více však zamrzí, že nebyl připojen jejich seznam, a lze tak vycházet pouze z informací v poznámkovém aparátu. Na základě toho směřuje vzhledem k absenci odkazů na databázi VD17 (příp. i VD18) nebo proslulou knihovnu vévody Augusta ve Wolfenbüttelu můj podnět i k jejich využití (v případě HAB i pro 16. století, kdy se již v prostorách knihovny nacházejí dva exempláře map, zachycujících české území, které v disertaci, pokud se nepletu, nejsou zmíněny).

Disertace je přes poměrnou složitost problematiky psána většinou srozumitelně, v některých pasážích by možná neškodilo výraznější grafické členění (nebo příp. použití desetinného systému), které by dále usnadnilo orientaci v textu. Spíše nedopatřením asi unikly některé věcné nedostatky: Österreichische Nationalbibliothek je Rakouská národní, nikoli státní knihovna a Historisches Museum der Stadt Wien nese nyní název Wien Museum (s. 29), výstava z roku 2008 není již „aktuální“ (s. 32), databáze (resp. digitální knihovna) *Manuscriptorium* nezahrnuje zejména listiny (s. 114, pozn. 9 – to platí spíše pro portál *Monasterium*), *Digital humanities* se již rozvíjejí i v Evropě (s. 118), jednoocasý lev je v heraldice označován jako lvíce (s. 181), Česká dvorská kancelář byla přesunuta do Vídně již po Bílé hoře (s. 212, pozn. 257). K cestovnímu itineráři falcko-neuburského falckrabího Ottheinricha (s. 74, pozn. 353; s. 151, pozn. 66) by bylo možné doplnit ještě odkaz na německo-česko-polský katalog výstavy, která jej zpřístupnila v roce 2004. Připomínku bych také měla k datacím odkazujícím na označení Jana Nepomuckého jako svatého (např. s. 221), které se objevuje dávno před kanonizací v roce 1729, a to nejen v souvislosti se známou sochou na Karlově mostě (ale např. i při vyjmenovávání námětů obrazů v inventářích pozůstalostí zemřelých duchovních), a proto je na místě určitá opatrnost. Nedopatřením zřejmě také není uveden rok druhého vydání Müllerovy-Wielandovy mapy, i když je vztaheno k úpravám hranic krajů z roku 1751 (s. 209). K různým variantám dochování Müllerovy mapy (s. 211) mohu připojit i upozornění na exemplář obsahující jednotlivé listy podlepené plátnem a uložené v pouzdře, který by se měl nacházet v Archivu Národního muzea. Nepochybně časová tíseň způsobila nedostatky v podobě různých vybočení z vazby (která někdy poněkud komplikují porozumění textu), překlepů, chyb v interpunkci nebo ojedinele i chyb gramatických (s. 140).

Uvedené výhrady však lze i vzhledem k rozsahu práce označit spíše za okrajové (případně je lze chápat jako podnět k úpravám či doplnění), naopak bych chtěla zdůraznit, že doktorskou práci E. Chodějovské považuji za zdařilou, ocenit bych chtěla vedle již zmíněné orientace v dané problematice a v dosavadním bádání a zpracování a vedle uvedeného využití velkého množství zdrojů především shromáždění řady někdy dosti detailních informací, zvláště o různých exemplářích a vydáních jednotlivých map, stejně jako propojení historického pohledu s geografickým a někdy i technickým. Práce nejen shrnuje dosavadní poznatky, ale mnohdy je i významně přesahuje. Předkládaná disertace Evy Chodějovské tak dle mého soudu rozhodně vyhovuje požadavkům kladeným na tento typ kvalifikačních prací, a proto ji s potěšením **doporučuji** k obhajobě jako podklad pro udělení titulu Ph.D.

V Praze dne 27. října 2014

Doc. PhDr. Marie Ryantová, CSc.
Ústav archivnictví a pomocných věd historických
Filosofické fakulty Jihočeské university
v Českých Budějovicích